

УДК 37.013.46

ДАНІК Надія Андріївна,

асистент кафедри іноземних мов та методики їх викладання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

e-mail: nadiiadanik@ukr.net

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «МЕТОДИ НАВЧАННЯ» У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті викладено трактування визначення терміну «методи навчання» у сучасній педагогіці, введено визначення поняття, що зв'язує об'єктивну і суб'єктивну сторони методів навчання. Витлумачуючи методи навчання як способи та прийоми спільної впорядкованої, взаємозв'язаної діяльності вчителів і учнів, спрямовані на оволодіння знаннями, навичками та вміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей, формування рис, необхідних для повноцінного життя та майбутньої професійної діяльності, обґрунтовується, що методи навчання є способами взаємопов'язаної діяльності тих, хто навчає і тих, хто навчається, що дає останнім змогу оволодівати соціальним досвідом і переосмислювати власний.

Зазначається, що методи навчання сприяють визначенню найефективніших у конкретних умовах способів управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, спрямованою на досягнення мети навчання. Підкреслюється, що сучасні методи навчання створюють потрібні умови для розвитку умінь самостійно думати, орієнтуватися в новій ситуації, віднаходити свої підходи до рішення проблем, установлювати ділові контакти з аудиторією. В результаті використання сучасних методів в навчальному процесі удосконалюється емоційний відгук учнів на процес пізнання, мотивацію навчальної діяльності, інтерес на оволодіння новими знаннями, вміннями і практичному їх застосуванні сприяють розвитку творчих здібностей учнів, усного мовлення, вміння формулювати і висловлювати свою точку зору, активізують мислення.

Ключові слова: методи навчання; сучасна педагогіка.

Постановка проблеми. Проблема методів навчання у педагогічній практиці залишається досить актуальною. Метод навчання – поняття складне та неоднозначне. Досі вчені, які займаються вивченням цього питання, не прийшли до єдиного розуміння і тлумачення суті цієї педагогічної категорії. Проблема полягає в багатогранності цього поняття. У перекладі з грецької *methodos* означає «шлях дослідження, теорія», інакше – спосіб досягнення будь-якої мети або вирішення конкретного завдання. І. Харламов розуміє під методами навчання «способи навчальної роботи вчителя і організації навчально-пізнавальної діяльності учнів за рішенням різних дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння досліджуванним матеріалом» [1, с. 194–195].

Н. Савін вважає, що «методи навчання – це способи спільної діяльності вчителя та учнів, спрямовані на вирішення завдань навчання» [2, с. 124]. Учені-педагоги, спостерігаючи за процесом навчання, звернули увагу на величезну різноманітність видів діяльності педагогів і учнів. Методам навчання, від яких значною мірою залежить результативність навчальної роботи, присвячений не один десяток фундаментальних досліджень як у загальній теорії педагогіки, так і в методиках викладання окремих предметів. Однак, не зважаючи на різноманіття педагогічних досліджень, проблема методів навчання залишається, як і раніше, актуальною. До теперішнього часу тривають спроби теоретиків-педагогів створити наукову систему методів навчання та розробити технологічні підходи до їх застосування у вищій школі.

Сучасні досягнення комп'ютерної техніки переконливо доводять нам, що під методами навчання можна розуміти і «спосіб організації пізнавальної діяльності учнів» (Т. Ільїна) взагалі без участі вчителя [3, с. 270]. Отже, на сучасному етапі розвитку педагогіки найбільш точними вважаємо наступне визначення: методи навчання – це способи організації навчально-пізнавальної діяльності учня із заздальгідь визначеними завданнями, рівнями пізнавальної активності, навчальними діями і очікуваними результатами для досягнення дидактичних цілей [4, с. 129].

У підручнику педагогіки С. Пуймана знаходимо уточнення цього поняття: це система упорядкованих способів взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, спрямованих

на вирішення дидактичних завдань [5, с. 116]. За цими визначеннями, метод навчання органічно включає в себе навчальну роботу вчителя (викладання) й організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів (вчення) у їх взаємозв'язку. Відображаючи двоєдиний характер процесу навчання, методи є одним із механізмів здійснення педагогічної доцільної взаємодії вчителя й учнів у навчальному процесі, який будується на основі провідної та спрямовуючої ролі вчителя.

У сучасній дидактиці відомі десятки класифікацій. Методи навчання класифікували А. Алексюк, Г. Ващенко, Ю. Бабанський, І. Харламов та інші.

Метою нашої статті є огляд методів навчання у сучасній педагогічній науці.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані наступні *завдання*:

- розглянути теоретичні основи методів навчання;
- виокремити характерні риси деяких методів навчання у сучасній педагогіці.

Слово «метод» у перекладі з грецької означає «дослідження, спосіб, шлях досягнення мети». Етимологія цього слова позначається і на його трактуванні як наукової категорії. Вибір методів є вирішальним у побудові процесу едукації. На думку Г. Ващенка, який присвятив цій проблемі ґрунтовну працю «Загальні методи навчання», тенденція від пасивних до активних методів є провідною в історії педагогіки [6, с. 116–117].

З іншого боку, саме визначення методів і їх класифікація, без чого вдалий вибір зробити важко, зачіпають так багато аспектів процесу едукації та настільки піддаються змінам, що «класичне», суто наукове вирішення цього завдання видається неможливим. Зважаючи на цю обставину, Г. Ващенко ґрунтує свій підхід до проблеми на двох важливих моментах.

По-перше, на протиставленні діяльності учня, з одного боку, і діяльності вчителя – з іншого. Різницю в природі цих двох діяльностей він, як і ми сьогодні, вбачав у тому, що учень є центральною фігурою едукації; він працює, а вчитель його працю організовує.

По-друге, головним критерієм визначення методу він обирає співвідношення пасивності й активності, але трактує ці терміни як рівні ініціативи та самостійності учня в роботі. На його думку, «поділяючи методи за принципом активності учня в процесі навчання, ми разом з тим подаємо, так би мовити, історію методики навчання» [6, с. 116–117].

Під терміном «метод» Г. Ващенко розуміє засіб, або систему засобів, для досягнення спеціальної мети. Унікаючи, однак, надто широкого трактування цього поняття (весь навчальний процес – теж засіб досягнення певної мети), він вносить уточнення: «метод визначає головну техніку навчального процесу», яку беремо відокремлено від змісту. Відтак, конкретизуючи поняття методів ще глибше, він зауважує, що вони «стосуються безпосередньої роботи вчителя з учнями над розв'язанням дидактичного матеріалу» [6, с. 103–104].

Г. Ващенко [7] подав зміст загальних методів навчання і їх класифікацію. На його думку, метод навчання – це засіб або система засобів, свідомо вживаних для досягнення тих спеціальних завдань, що містить у собі навчальний процес.

А. Алексюк визначає метод навчання як спосіб спільної діяльності вчителя і учнів, який передбачає оволодіння учнями соціальним досвідом людства та організацію і керівництво вчителя навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

В. Онищук для дефініції методу навчання використовує видове поняття «прийом»: «Методи навчання – це впорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності учнів, які спрямовані на досягнення дидактичних, виховних і розвиткових цілей» [8, с. 54]. У педагогіці до цього часу не припиняються дискусії щодо розкриття сутності методів навчання та їх класифікацій. Поняття «метод навчання» органічно включає в себе:

- 1) навчальну роботу педагога (викладання);
- 2) навчально-пізнавальну діяльність учнів (учіння);
- 3) специфіку їхньої діяльності щодо досягнення цілей навчання.

Метод навчання – важлива ланка в дидактичній системі «мета – зміст – методи – форми – результат навчання». У підручнику «Основи дидактики» В. Чайки знаходимо такі визначення методу навчання:

- форма руху змісту навчального матеріалу;
- упорядкована сукупність методичних прийомів, дій та операцій, за допомогою яких організовується навчальна діяльність учнів і процес засвоєння знань;
- форма обміну навчальною інформацією між тим, хто навчає, і тим, хто вчиться;
- форма руху пізнавальної діяльності учнів;
- упорядкована сукупність прийомів, дій і логічних операцій;
- спосіб співробітництва вчителя й учнів;
- спосіб роботи вчителя й учнів, за допомогою якого досягається засвоєння учнями знань, умінь і навичок, розвиток їх пізнавальних здібностей [9, с. 93].

Таким чином, методи навчання – це способи та прийоми спільної впорядкованої, взаємозв'язаної діяльності вчителів і учнів, спрямовані на оволодіння знаннями, навичками та вміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей, формування рис, необхідних для повноцінного життя та майбутньої професійної діяльності.

Методи навчання – це такі способи взаємопов'язаної діяльності тих, хто навчає і тих, хто навчається, які дають останнім змогу оволодівати соціальним досвідом і переосмислювати власний, сприяють визначенню найефективніших у конкретних умовах способів управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, спрямованою на досягнення мети навчання.

Серед методів навчання виокремлюють два види: метод навчання як інструмент діяльності вчителя для виконання керівної функції – наочіння, а також метод навчання як спосіб пізнавальної діяльності учнів з оволодіння знаннями, вміннями та навичками – учіння. Загальні методи навчання є багатовимірним педагогічним явищем, що містить у собі низку аспектів:

- гносеологічний (відповідність закономірностям пізнання);
- логіко-змістовний (використання методів навчання відповідно до законів мислення та змісту навчального матеріалу);
- психологічний (врахування психологічних механізмів пізнання);
- педагогічний (досягнення навчальної мети).

В. Оконь трактує методи навчання як доцільний і систематичний спосіб роботи учителя з учнем, який уможливорює учням оволодіти знаннями разом із вмінням користуватися ними на практиці, а також розвиток здібностей і зацікавленості пізнання в учнів [10].

Підбір методів навчання залежить від:

- віку учнів;
- змісту навчання;
- кваліфікації та досвіду вчителя;
- часу навчання;
- цілей і завдань навчально-виховної роботи;
- організації та ресурсів, які вчитель задумує використати.

З іншого боку, В. Зачинський пояснює методи навчання як доцільно та систематично застосовуваний спосіб керування роботою учнів у дидактичному процесі; можливий при свідомому його застосуванні (відноситься до видів сприйняття знань і контролю).

Отже, сучасні методи навчання створюють необхідні умови для розвитку умінь самостійно мислити, орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свої підходи до вирішення проблем, встановлювати ділові контакти з аудиторією. В результаті використання сучасних методів у навчальному процесі підвищується емоційний відгук учнів на процес пізнання, мотивацію навчальної діяльності, інтерес до оволодіння новими знаннями, вміннями та практичному їх застосуванні сприяють розвитку творчих здібностей учнів, усного мовлення, вміння формулювати та висловлювати власну точку зору, активізують мислення.

Таблиця 1

Визначення поняття «методи навчання» українськими дидактами

Автори	Структура поняття											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ващенко Г.Г. [7]	+	+										
Алексюк А.М. [12]			+									
Онищук В.О. [13]			+	+	+	+						
Фіцула М.М. [14]			+	+								
Чайка В.М. [9]			+					+	+	+	+	+

Примітка. 1 – засіб, система засобів для досягнення спеціальної мети; 2 – техніка навчального процесу; 3 – спосіб спільної діяльності вчителя та учнів; 4 – впорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності учнів; 5 – навчальна робота педагога; 6 – навчально-пізнавальна діяльність учня (учіння); 7 – способи навчальної роботи вчителя; 8 – форма руху змісту навчального матеріалу; 9 – упорядкована сукупність методичних прийомів, дій та операцій, за допомогою яких організовується навчальна діяльність учнів і процес засвоєння знань; 10 – форма обміну навчальною інформацією між тим, хто навчає, і тим, хто вчиться; 11 – форма руху пізнавальної діяльності учнів; 12 – упорядкована сукупність прийомів, дій і логічних операцій; 13 – спосіб співробітництва вчителя й учнів.

Як видно з таблиці, чотири автори дали визначення «методу навчання» як «способу спільної діяльності вчителя та учнів», двоє дидактів трактують це визначення як «впорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності учнів».

Таблиця 2

Визначення поняття «методи навчання» зарубіжними вченими

Автори	Структура поняття					
	1	2	3	4	5	6
Харламов І.Ф. [1]			+	+		
Савін Н.В. [11]	+					
Пуйман С.А. [5]	+	+				
Ільїна Т. А. [3]	+					
Оконь В. [10]	+				+	
Зачинський В. [15]						+

Примітка. 1 – спосіб спільної діяльності вчителя та учнів; 2 – впорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності учнів; 3 – навчально-пізнавальна діяльність учня (учіння); 4 – способи навчальної роботи вчителя; 5 – розвиток здібностей і зацікавленості пізнання в учнів; 6 – спосіб керування роботою учнів.

Таблиця ілюструє, що чотири зарубіжні педагоги визначають методи навчання як «спосіб спільної діяльності вчителя та учнів».

Висновки. Отже, українські та зарубіжні вчені висвітлюють дефініцію «методи навчання» як «спосіб спільної діяльності вчителя та учнів» з одного боку, та як «впорядковані системи взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності учнів» [1; 3; 5; 10; 11; 16].

Отже, тема методів навчання є досить складною і потребує подальшого вивчення, порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду, ретроспективної оцінки розвитку проблеми.

Список бібліографічних посилань

1. Харламов І.Ф. Педагогіка: учеб. пособие для ун-тов и пед. ин-тов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1990. – 575 с.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: пед. нариси. Львів : Львівський обл. наук.-метод. Ін.-т освіти: Львівське обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.
3. Ильина Т.А. Педагогіка. Курс лекцій [для пед. ин-тов]. М.: Просвещение, 1984. 495 с.
4. Волохова Е.А., Юкіна І.В. Дидактика: конспект лекцій. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 282 с. (Серія «Сессия без депрессии»).
5. Пуйман С.А. Педагогіка: основные положения курса: Справоч. пос.. Минск: ТетраСистемс, 1999. 128 с.

6. Вулканова В.В. Понятійний словник організатора навчального процесу. *Завучу для роботи*. 2010. № 23–24. С. 30.
7. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів. Київ: Укр. видав. спілка, 1997. 415 с.
8. Пидкасистий П.И., Мижериков В.А., Юзефовичус Т.А. Педагогика: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. П. И. Пидкасистого. М.: Академия, 2014. 624 с.
9. Чайка В.М. Основы дидактики: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 238 с.
10. Okoń W. Słownik pedagogiczny. Wydanie 3 poprawione. Warszawa: Żak, 2001. 468 s.
11. Савин Н.В. Педагогика: учеб. пособие для пед. уч-щ. 2-е изд., доп. М.: Просвещение, 1978. 351 с.
12. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Радянська школа, 1981. 206 с.
13. Дидактика современной школы: пособие для учителя / под ред. В. А.Онищука. Київ: Радянська школа, 1987. 350 с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 3-є вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 232 с
15. Zaczyński W. Metodologiczna tożsamość dydaktyki. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988. 182 p.
16. Сікорський П. До проблеми класифікації методів навчання. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 2003. Вип.17. С. 89–98.

References

1. Kharlamov, I. F. (1990). *Pedagogy: Textbook for Universities and Pedagogical Institutes*. 2nd ed., revised and updated. Moscow: High school, 575 p. (in Rus.).
2. Vishnevskiy, O. (1996). *Modern Ukrainian education: pedagogical essays*. Lviv: Lviv Regional Scientific-Methodical Institute of Education: Lviv: G. Vashchenko Regional Pedagogical Society, 238 p. (in Ukr.).
3. Ilyina, T.A. (1984). *Pedagogics. Course of lectures [for teacher training institutes]*. Moscow: Enlightenment, 495 p. (in Rus.).
4. Volokhova, E. A., Yukina, I. V (2004). *Didactics: a summary of lectures*. Rostov n/D: Phoenix, 282 p.
5. Puiman, S.A. (1999). *Pedagogy: the main provisions of the course: reference Guide*. Minsk: TetraSystems, 128 p.
6. Volkanova, V.V. (2010). *Concept dictionary of the organizer of the educational process. For head teacher for work*, 23–24, P. 30. (in Ukr.).
7. Vashchenko, G. (1997). *General teaching methods: A textbook for teachers*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, 415 p. (in Ukr.).
8. Pidkasty, P.I., Mizherikov, V.A, Yuzefavichus, T.A. (2014). *Pedagogy: a textbook for students of institutions of higher professional education*. In P.I. Pidkastyi (Ed.). 2nd ed., revised and updated/ Moscow: Publishing Center "Academy", 624 p. (in Rus.).
9. Chaika, V.M. (2011). *The basis of didactics: tutorial*. Kyiv: Akademiavidav, 238 p. (in Ukr.).
10. Okon, V. (2001). *Pedagogical Dictionary*. 3rd edition. Warsaw: Żak, 468 p. (in Poland.).
11. Savin, N.V. (1978). *Pedagogy: A manual for pedagogical schools*. 2nd, ext. Moscow: Education, 351 p. (in Rus.).
12. Aleksyuk, A.M. (1981). *General teaching methods at school*. 2nd ed., processed and supplemented. Kyiv: Soviet school. 206 p. (in Ukr.).
13. *Didactics of the modern school* (1987). A handbook for teachers. In V.A. Onishchuk (Ed.). Kyiv: Soviet school. 350 p. (in Ukr.).
14. Fitsula, M.M. (2005). *Pedagogy: A manual for students of higher pedagogical educational institutions*. 3rd edition, revised and supplemented. Ternopil: Educational book – Bogdan. 232 p. (in Ukr.).
15. Zaczyński W. *Metodologiczna tożsamość dydaktyki*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988. 182 p. (in Poland.).
16. Sikorsky, P. (2003). *To the problem of classification of teaching methods*. *Bulletin of Lviv University. Series Pedagogical*, Issue17, P. 89–98. (in Ukr.).

DANIK Nadiia,

Assistant of Foreign Languages and their Teaching Methods Department,
Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets
e-mail: nadiiadanik@ukr.net

DEFINITION OF THE TERM "TEACHING METHODS" IN MODERN PEDAGOGY

Abstract. *The interpretation of the definition of "teaching methods" in modern pedagogy is studied in the article, definition that connects the objective and subjective sides of methods is introduced. The author concludes that the method of learning – methods and ways of co-ordered, interrelated activities of teachers and students aimed at mastering the knowledge, skills and abilities comprehensive development of mental and physical abilities, formation of the qualities necessary for a full life and future professional activity. The article explains that teaching methods are the ways interrelated activities of those who teach and those who learn, that give the latter the opportunity to master social experience and rethink their own.*

The author agrees with those scholars who point out that techniques are one of the mechanisms for the implementation of pedagogically appropriate interaction between teachers and students in the educational

process, which is based on the leading and guiding role of the teacher. The author emphasizes that the determination of methods and their classification affect so many aspects of the learning process and so prone to change, "classical", purely scientific solution to this problem seems impossible. The article examines the approach of G. Vashchenko to this problem.

The author notes that the teaching methods contribute to the identification of the most effective in specific circumstances methods of management of educational-cognitive activity of pupils aimed at achieving the learning objectives. The author comes to the conclusion that modern teaching methods create the necessary conditions for the development of skills to think independently, to navigate in the new situation, finding their approaches to solving problems, to establish business contacts with the audience. The use of modern methods in the educational process improves the emotional response of students to the learning process, motivation of educational activity, interest to learn new knowledge, skills and their practical application contribute to the development of creative abilities of pupils, speech, ability to formulate and Express their point of view, stimulate thinking.

Keywords: *teaching methods; modern pedagogy.*

*Одержано редакцією 18.09.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017*